

ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. НАУЛКА

Всеволод Наулко належить до славетної когорти вчених, добре знаних не лише в українській, але й європейській етнології. Наукова діяльність цього авторитетного дослідника тісно пов'язана з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології, звідки й власне розпочав торувати він свій шлях у високу науку.

Народився В. Наулко (нині – член-кореспондент Національної Академії Наук, професор, доктор історичних наук) 1933 року у місті Таращі, що на Київщині. З етнографічною строкатістю світу Всеволод Наулко спізнався ще у дитинстві: евакуйований з матір'ю перед війною до Актюбінської області Казахської РСР, а згодом – до м. Самарканда Узбецької РСР, хлопець був вражений розмаїттям культур різних етнічних груп, депортованих у ці краї тоталітарним режимом. Свою етнографічну обізнаність В. Наулко істотно поглибив вже як студент географічного факультету Київського університету ім. Т. Шевченка у численних експедиціях до Криму і Кавказу, на Курщину і Білгородщину. Після закінчення університету була ще дворічна праця на посаді інженера Київської військово-картографічної фабрики.

З 1958 року молодого картографа залучають до роботи у відділі етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології для складання етнографічних карт. Фаховому зростанню Всеволода Наулка сприяло навчання з 1962 року в аспірантурі відділу статистики і картографії Інституту етнографії ім. М. Миклухо-Маклая, на той час найпотужнішому етнологічному академічному центрі СРСР.

1964 року після успішного захисту кандидатської дисертації молодий вчений повертається до Києва, де готує до друку і 1965 року видає працю “Етнічний склад населення РСР”. В монографії, що постала на основі його дисертаційної роботи, подавалася характеристика етнічної структури населення України в межах возз'єднаних земель, розкривалася динаміка кількісних параметрів і особливості територіального розміщення українців та етнічних груп.

Про ці особливості йдеться також у монографії “Географічне розміщення народів УРСР” (1966), фактологічна основа якої узагальнювалася на даних “Карти сучасного етнічного складу населення УРСР”, складеної автором. В основу обох праць було покладено статистичні дані перепису населення 1959 року, проте автор у своїх висновках не обмежився лише даними офіційної статистики, залучивши відомості власних експедиційних досліджень, що дозволило внести істотні уточнення щодо кількісних характеристик окремих етнічних груп України, зафіксованих переписом 1959 року.

Хоча спектр наукових зацікавлень В. Наулка надзвичайно широкий, проте пріоритетним напрямком його наукової праці впродовж всього життя залишається етнічна демографія та етнічні процеси. Власне цій тематиці, започаткованій ним ще у середині 60-х років, присвячені також праці автора, що з'явилися за часів незалежності як вислід наукових пошуків вже зрілого, добре знаного у науковому світі вченого. Так, у монографії “Хто і відколи живе в Україні”, що опублікована 1998 року, висвітлюється склад та окреслюються процеси розселення людності України, розкривається динаміка розвитку української етнонаціональної спільноти у часі і просторі. Аналізуючи матеріали перепису XVIII–XX століть, автор не лише фіксує, а й належно коментує тенденцію зменшення питомої ваги українців в межах України (з 85,6% у 1719 році до 81% у 1989 році) та в зарубіжній Європі (від 6,6% до 1,1%) протягом окреслених хронологічних рамок.

Серед негативних факторів, що спричинилися до кризових етнодемографічних наслідків, В. Наулко слушно виокремлює не лише економічні, але й соціально-політичні (голодомори, війни, що велися сусідніми державами на українських землях і людським ресурсом України, соціально-економічні експерименти, депортації, розкуркулення тощо, здійснювані чужими урядами щодо місцевої людності).

У праці панорамно розкривається картина історичної долі цих національних меншин в контексті історії України, динаміка чисельності основних етнічних груп України (росіян, білорусів, поляків, болгар, татар, євреїв, молдаван, угорців тощо), особливості етнічної історії різних регіонів України від найдавніших часів.

Окреслені проблеми знайшли подальший розвиток і в колективній монографії “Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність”, що вийшла друком 2001 року під науковим керівництвом В. Наулка.

Залучаючи дані регіональних соціологічних досліджень різних етнічних груп, В. Наулко розкриває особливості трансформацій етнонаціональних процесів в сучасній Україні; з’ясовує політичну передумову певних деформацій рівнів розвитку, соціально-професійних статусів різних етнічних спільнот в Україні; констатує зростання інтересів національних меншин України до етнічної культури, до власної національно-культурної самобутності. Торкаючись причин побутування етнічних стереотипів, вчений наголошує, що основою гуманізації міжнаціональних взаємин слугує лише взаємне толерування культурній “іншості”, повага до набутків культури кожної зі спільнот.

Належна джерельна база праці, в основу якої покладено матеріали соціологічних та етнографічних досліджень, статистичні дані зумовили глибоко науковий, об’єктивний характер її висновків, більшість з яких не втратили своєї актуальності за нових суспільно-політичних умов.

Власне концепційне бачення перспектив етнічного розвитку України, в цілому і українства, як цілісної етнічної спільноти, зокрема, В. Наулко виклав у численних публікаціях.

Вчений усвідомлює значення науково-теоретичних розробок для розвитку вітчизняної етнології, тому-то чимало своїх розвідок присвячує питанням категоріально-поняттєвого апарату науки, з’ясуванню сутності понять “етнос”, “нація” та “національні меншини”. Хоча й очевидно, що ці питання і надалі залишаються дискусійними і що розмаїття існуючих поглядів і підходів щодо них актуалізуватимуть і у майбутньому потребу хоча б відносної узгодженості дефініцій цих понять і явищ, проте окремі постулати, сформульовані В. Наулком є однозначно прийнятними. Йдеться, зокрема, про аргументоване спростування ним міфів “про Україну як країну 120 національностей”. Залучаючи статистичні дані автор стверджує, що в реально значущих цифрах у етнічній структурі населення країни представлені лише 18–20 етнічних груп або національних меншин. Наявність же у складі населення країни (по кілька сотень) представників решти національностей не дає підстав класифікувати їх як етнос і зараховувати їх до “окремих самобутніх етносів з усіма юридичними та економічними наслідками”. Йдеться тут не про народи чи етноси, а про малочисельні діаспорні групи, представники деяких з них є в Україні лише тимчасовими мешканцями.

Результати перепису також красномовно підтверджують коректність наукової оцінки Наулком тенденцій розвитку етнічної структури України, які, всупереч активно поширюваних деякими політичними силами ідей про посилення багатоетнічного аспекту складу населення України, полягають у зворотньому – посиленні моноетнізації країни як за рахунок міграційних процесів, так і внаслідок реасиміляції зросійщених українців. Зокрема, питома вага українців серед жителів України зросла у порівнянні з переписом 1989 року на 5,1% і склала від загальної кількості населення 77,8% (37541,7 тис. осіб).

Вагомим виявилось слово вченого і у дослідженні етнічної історії українців, аргументованому обстоюванні етногенетичної єдності українців, мешканців центрально-українських і західних земель як цілісної етнічної спільноти. Зокрема, В. Наулко висвітлив у своїх численних розвідках особливості етнічної історії українців-русинів Закарпаття, заакцентувавши єдність культури місцевих українців-русинів і культури українців загалом. Водночас він розкрив фактори, що активізували явище “політичного русинства” – каталізація сепаратистських тенденцій за підтримки політичних сил Угорщини та Словаччини в контексті геополітичного розміщення Закарпаття; підтримка антиукраїнських настроїв в регіонах України політичними колами Росії; соціально-економічна криза в державі.

Саме недвозначна, науковоузаasadнена позиція, що була співзвучна аналогічній позиції ІМФЕ щодо необґрунтованості домагань деяких політичних сил виокремити закарпатських українців-русинів як окрему націю і закласти деструктивну класифікацію до переліку національностей переписних листів 2001 року, сприяла збереженню об’єктивних засад щодо структурної єдності українства. Перепис підтвердив коректність наукових позицій В. Наулка, надуманість проблеми “політичного русинства”: всупереч широкій пропаганді деяких громадських організацій нацменшин області, русинських товариств та adeptів “політичного русинства”, активній агітації

підконтрольних їм ЗМІ під гаслами “Запишись русином”, лише 0,8% (10063 особи) з-поміж 1010127 українців краю ідентифікували себе русинами.

На основі вивчення еміграційних настроїв представників різних етнічних спільнот України автор робить слушний висновок про фактичну відсутність в Україні проявів етнічної нетерпимості і ворожнечі, акцентує найоптимальнішу (у порівнянні з іншими країнами пострадянського простору) правову базу України для культурно-національного розвитку меншин.

У полі зору дослідника також питання етнічного розвитку України, етнокультурних процесів, міжетнічних взаємовпливів населення Приазов'я, Наддніпрянщини, Полісся та Буковини (монографія “Розвиток міжетнічних зв'язків в Україні (історико-етнографічне дослідження)”. Послугуючись міждисциплінарним підходом при аналізі міжетнічних впливів та етнічних процесів, В. Наулко робить широкі узагальнення щодо етносоціального аспекту мовних характеристик, щодо етнічних параметрів міграцій людності у досліджуваних регіонах.

Звичайно, не все з наукового доробку вченого пройшло випробування часом. З позицій сьогодення можна було б закинути дослідникові і деяку термінологічну нечіткість та редакторські недогляди, деяку “невиразність” авторської позиції щодо “давньоруської народності”, дещо занижені ним цифри щодо кількісних втрат українців внаслідок штучного голодомору 1933 року тощо. Проте, поза сумнівом, що ці поодинокі факти його наукової спадщини є малозначущими в контексті тих складних суспільно-політичних реалій, за яких були опубліковані його праці та на тлі справді визначного наукового доробку цього талановитого представника школи Костя Григоровича Гуслистого в українській етнографічній науці.

В часи праці Всеволода Наулка в Інституті мистецтвознавства, вчений разом з колегами-етнографами доклав багато зусиль до створення фундаментальних видань: “Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії та Молдови” (до якого було складено десятки карт і типологічних таблиць з відповідними текстами) та колективної історико-етнографічної монографії “Українці”, до написання якої науковці Інституту приступили ще під керівництвом К. Г. Гуслистого. У виконаній колективом ІМФЕ та опублікованій 1999 року праці “Українці”* В. Наулку належать розділи про територіальне розташування, етнічний склад людності України, динаміку її чисельності.

* У грифі праці назва Інституту відсутня тільки через “лукавство” видавця.

В. Наулко зробив помітний внесок і в розвиток історіографії української етнографії, йому належать розвідки про українське та зарубіжне музейництво, про видатні постаті етнологічної науки, про окремі етапи її розвитку. Значною подією в українській етнографії та археографії стало видання альбомів Де ля Фліза, здійснене В. Наулком в Інституті української археографії та джерелознавства (куди вчений перейшов працювати з 1992 року). Виходу 2 томів цих альбомів передувала копітка і самовіддана праця В. Наулка, відкриття ним багатьох маловідомих сторінок життєвого та творчого шляху Де ля Фліза.

Широке визнання в академічних колах знайшла також підготовлена до видання під керівництвом В. Наулка вся етнографічна спадщина Хв. Вовка. Завдяки Всеволоду Івановичу було вперше опубліковано листування Хв. Вовка з М. Грушевським, М. Біляшівським, Д. Яворницьким В. Кравченком, В. Шухевичем, В. Гнатюком та ін.

У трудовій біографії В. Наулка окреме місце займає викладацька робота на історичному, філософському та географічному факультетах Київського національного університету, якій вчений віддав два десятиліття років.

Питанню підготовки молодшої зміни – кадрів-етнографів В. Наулко приділяє велику увагу: під його керівництвом і за безпосередньої участі з'являється один з перших підручників з української етнографії (“Культура і побут населення України”, – К., 1991) та виходить навчальний посібник із загальної етнографії “Країнознавство. Ч. I. Культура народів слов'янських країн”, – К., 2002, які широко використовуються студентами гуманітарних факультетів. Вчений веде плідну науково-організаційну роботу і як член ряду спеціалізованих та вчених ради, член редколегій численних наукових видань, часописів, опонент та рецензент праць багатьох українських етнологів.

У золоту осінь свого життя Всеволод Наулко входить сповнений надій і сміливих творчих задумів. То ж, хай щастить йому на нові наукові здобутки у царині української етнології!

ІНФОРМЕ